

LEVE OP 'T STOOMHEMAEL

deur Nellie Slager-den Engelsman (Nellie van 't stoomhemael)

*Dae onderan de zeediek,
dae was 'k as kind zo riek.
Op dat biezond're plekje
In 't 'oekje van den diek.
De polder en de kreeke,
dat landschap ruum en wied.
'k Stae dikkels in hedachten
nog onderan dien diek.*

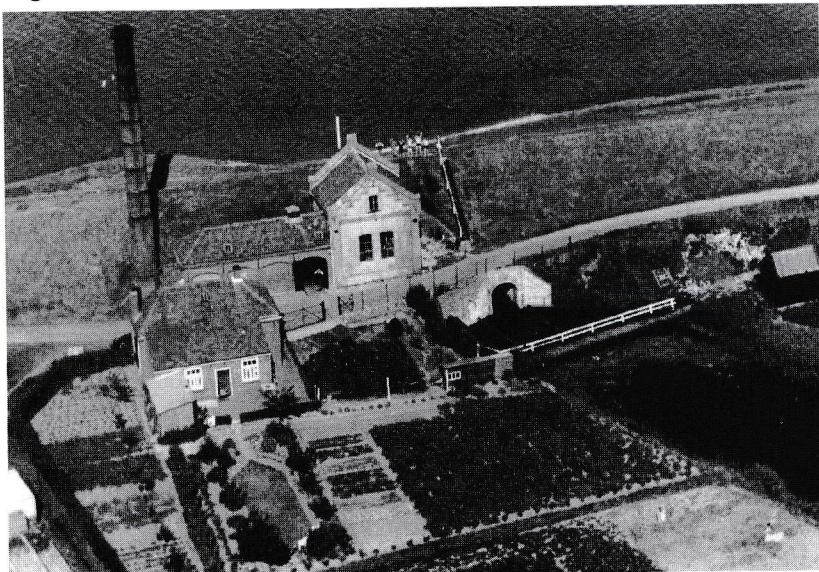
*Dae onderan de zeediek,
dae voeld' 'k m'n eihe tuus.
In 't 'oekje van de zeediek,
dae was m'n ouwerlijk uus.
't Is noe verbie, verleden tied,
Geschiedenis h'ôôre zoà je ziet.*

Een sluus zurgde d'r à jaeren vò dat 't waeter onder Vosmeer van de drie grôôte polders nae buutendieks hieng. Mâ op den duur voldee dat toch nie mêmér. 't Polderbestuur ei êêst nog overwohe om de spuicapaciteit van de sluus te vergrôoten deur de bodem te verlaehen, mà dae bin ze van afgestapt.

In 't jaer 1900 ei 't polderbestuur van de drie grôôte polders van Vosmeer beslote dat 'r 'n stoomhemael most komme. De drie grôôte polders bin de Kerkepolder, Hikkepolder en de Vossemersepolder. 't Bedienden ok de polders van Vrieberge (en tot 1925 loosde ok Broek en Rooland op dit bemaeliengsgebied). 't Was 'n êêl hrôôt gebied, bekân tot an Thole. De sluus bleef wè bestaan.

Onder 't bestuur van diekgraef W.H. van Gorsel, gezwarenen F.J. Ampt, M.A. Douw en L.M. Friderichs, en ontvanger-griffier J.M. de Graaff, was 't zo varre. D'n ingenieur-architect was W. Brandsma Johz. 't Wier 'n staende machine mit 'n bordes, een ketel'uus en ok 'n weunieng vò de machinist. N.V machinefabriek en scheepswerf Delfshaven in Rotterdam leverde de machine en de stoomketel kwam uit Charleroi. De schouwe was 21 meter 'oag. 't Was 't êêste stoomhemael op 't eiland Thole en êêl modern vò z'n tied.

In 1906 en 1910 besloten ok de polderbesturen van Thole en Poofliet om 'n stoomhemael te stichten. Må die waere lank zo môî nie. 't Waere van die leggende machines. Noe mò 'k d'r ok even bie vertelle dat die lest genoemde hemaelen vò d'n oorlog van 1940 wêr à opheheve waere. In 1932 vervieng 't waeterschap Poofliet 't stoomgemael deur 'n elektrisch hemael mit twee motoren. En in 1924 wier 't stoomhemael in Thole vervange deur 'n hemael mit 'n ruwolie Bronsmotor.

't Stoomhemael begin jaeren vuuftig, lienksvoor de weunieng van de machinist.

De machinist

Op 't stoomhemael van Vosmeer wier mien opa, Piet den Engelsman, de machinist. Ie lêerden 't vak op de veerboot tussen Anna-Jacobapolder en Ziepe, dat was ommers ok stoom. 's Winters waere d'r twee stokers; 24 uur op en 24 uur af as 't êel druk was. De machinist à héen vervanger. In 1920 wier m'n vaoder, Willem den Engelsman, 'ulpmachinst. Ie was toen 17 jaer. M'n opa wier toen ok nog diekbaes bie z'n machinistschap (tegenwoordig 'êêt dat waeterbouwkundig opzichter).

Naedat m'n opa mit pensioen hieng, wier m'n vaoder benoemd as machinist, en Beije wier diekbaes (en daenae Moerland). Ie 'ad nie allêen de praktijk bie z'n vaoder h'ad, mà lêerde in d'aevenduren schriftelik bie PBNA. De diploma's o.a. motormachinist, machinist-elektricien en land-

machinist waere in z'n bezit. 't Stoomhemael was z'n leven. De peilschaele in de kreeke, bie de sluus, was eihelijk z'n baes. Want die bepaal-den wannêr d'r hemaele most 'ôore. 't Koper in de machinekaemer blonk je tegen, je kon d'r je 'n eige in spiehele. À 't seumers weinig of nik's regenden, 'ad 'n luuzeleventje, 'n êêle hrôôte verkansie. Mâ dae stong te genover dat 'n, à t'r vee regen viel, in 't voor- of naejaer, of bie 'n opene winter (dat is à 't nie vriest), z'n bed soms in weken nie zag.

Machinist Pieter den Engelsman mit z'n vrouwe Neeltje J. van Dieke en v.l.n.r. de kinders Jacob M., Willem A., Johanna M., Marinus J. en Elisabeth J.

De stokers

Vaader kreeg dan wè 'ulp van twee stokers: Bram en Koos. Om de 24 uur wisselden die van dienst. Telefoon oa m'n nie. Most 'r dag en nacht he-draoid 'ôore, dan was dae 't volgende op hevonde. Bram weunde in de Meulwegt (Hikseweg). Ie kon vanachter z'n uus bie ons licht zien brande. De afspraak was: à je om 6 ure naest de trap, 'aolf in d'n diek, 'n stallantaern zie brande, dan mó je komme. 't Ei misschien mâ êén of twee keér hewist in m'n leven dà 'k deu de regen nae de Meulwegt most om Bram te

zeggen dat 'n most komme. Deur 't slechte weer ad 'n de lantaern nie kunne zien. Koos weunde in de Van Haaftenpolder. Die kwam soms zelf even langs, kieke of 't nôdig was. Of à z'n zeune Dinnus uut schole kwam (of laeter van z'n werk), wier die opgewacht en zodoende liep aolles goed. Ze brochte d'r boter'ammen mee vò de nacht en m'n moeder zurgde vò de koffie. Lag t'r vee hruit (krôôs) in de kreke, dan wier dat onder 't draoien d'r uut h'aele en op krôôsrek hetrokke. Dat was êêl zwaer werk. 't Was dan 'n drukke en hezellige tied. Overdag kwaeme d'r ouwe mannen van durp heloape nae 't stoomhemael. Ze ao de schouwe zien roake en beslote dae mà 's te haen kieken, 'n praejtje te maeken en ulder te waermen in 't ketel'uus. In de machinekaemer kwaeme ze nie. Dan most j' à van hoeie 'uuze komme à pa je dae binnen liet. Ze wiste à lang dat 'n zou zegge: „Hae mà 's kieke of m'n vrouwe koffie eit". En koffie was t'r aoltied. D'r is wat koffie hedronke! À 'k saeves op bed lag, dan ôôrden 'k 't rustige stampen van de machine, 't piepen van de kruuwaehens à in 't ketel'uus de kolen biehevuld moste 'ôôre. En à de koffiekanne leeg was, 'ôôrden je de koffiemeule in de keuken ok nog. Bie buutenheweun 'oag waeter buutendieks, 'oaher as normaal, most 'r even 'n paer uren hestopt 'ôôre. Mà dat hebeurde nie zo dikkels.

M'n vaoder à 'n hrôôt verantwoordeljkheidshevoel. Ie liet de machine an hèên mens over. Bram en Koos kwaeme netuurlijk wè in de machinekaemer, mà andere?

As kind mocht ik t ekene op 't bord in de machinekaemer, waerop 'n weeklieste was afgebeeld mit de stand van de toereteller, begin en einde van de werktied, 't waeterpeil van binnen- en buutendieks, enz. D'r mocht netuurluk nik s anders opstaen.

Zo'n zelfde weeklieste wier iedere weke ingevuld en saeterdags bie d'n diekgraef hebrocht. 's Winters stong 'n overvol, seumers stong soms al-léén 't waeterpeil d'r op. À t'r nie hemaele wier en ze verwachten 'êêl oag waeter, à 't waeter in 't 'ange van den diek zou komme te staen (dà 's m'êêr as 'n alven diek waeter), wier d'n afsluuter dichthedraoid. Om zo'n hemael te laete draoien bin d'r 'êêl wat kolen nôdig. 't Koolplein lag naest ons 'uus. 't Gieng nie mit 'n paer mud, mà een wagon vol helieke. À die in Berrehe (Bergen op Zoom) an kwam, dan hieng Jantje van Cent (Jan van Poortvliet) d'r om mit z'n vrachtwaezen. À ze helost wiere, dee m'n moeder de vinsters dicht, want stuuve dat 't dee! 't Kolehruus lag in de raemliisten. De mensen van de vrachtwaezen moste de kolen in de kruuwaehens doen en dan zo op 't koolplein rieje en optasse. Ze waere d'r 'n dag of wat zoete mee. ('n Wagon is mèêr as êêne vrachtwaezen).

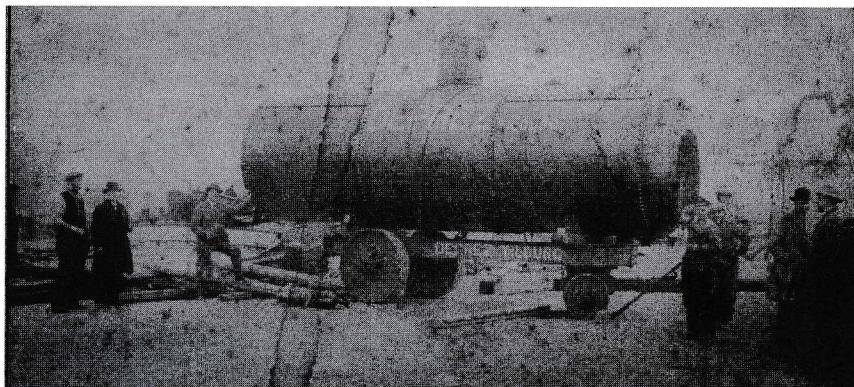
De verdiensten

M'n vaoder ao 'n vast maendlôôn en ok vrie weune, vrie stoke, vrie licht en vrie waeter. Dat betekende dà m'n vò nik s weunden en de kolen, licht en waeter vò nik s ao. Kolen vò de kachel die most je êest in stikken slaen, want dat waere van die hrôôte vetneuten. Vrie licht was de peterolie vò de lampen, want elektrisch ao m'n ommers nie. À de tank mit peterolie leeg was, kwam d'n olieman uit de Buurte – de Suul - mit z'n karretje mit een vat peterolie. 't Waeter kwam uit d'n regenbak. W' ao hêên waeterleidieng, d'r was 'n pompe in de keuken, die was anheslote op de regenbak. W' ao ok 'n hrôôten 'of bie 't 'uus, mit fruitboamen, hroenten en blommen.

Keurieng

Ieder jaer kwam d'r 'n ingenieur van 't stoomwezen uit Dort (Dordrecht) om de stoomketel te keuren. Van tevore wier de ketel schôônhemaekt. Eêst de ketel afgespote, dat maekte 'n meraekels leven en 't gaf 'n oap stoom. Mensen van de polder maakten de ketel schôôn. Dat was een vies en vet baentje. In 't ketel'uus wier 'n emmer waeter hebrocht, hroene zêêpe en 'n 'anddoek. Dae zurgden moeder vò, anders hiengen ze zo zwart as de Moren naer 'uus. Zo vuul kò je nie op durp verschiene. Nae de keuring most de ketel wêê hevuld en stongen die zelfde polderwerkers, om de beurte, 'n 'êelen dag (of langer) te pompen.

De bliksem is 's in de schouwe heslohe. De stêênen vlohen in de rondte. W' è toen twee schouwzetters g'ad. Stonge ze 'êêlemael bovenan, an de buutenkant van de schouwe en dan vloeke..., dat waere hêên lieverdjes. Kleine ripperasies an de machine dee m'n vaoder zelf. Net vò d'n oorlog is t'r 'n nieuwe ast inhehaen. Dat was 'n hrôôt karwei. Twee monteurs

'n Verbleekt plaatje van d'n ankomst van de nieuwe ketel in 1923.

van Werkspoor Amsterdam, Toebes en Visser, è toen d'n ast vervange. 't Werk duurden 'n paer weken, gelukkig dat 't 'n droahe zeumer was.

In de tied à m'n opa nog machinist was, is t'r 'n nieuwe stoomketel heplaetst. Ik è à verteld dat d'r ieder jaer 'n keurieng plaetsvond. Nae 40 jaer hebruuk mot de mantelieng ok hekeurd 'ôore. D'r wier toen 'n hrôôt gat in de mure gekapt an de ziekant van 't ketel'uus en de achtermure most 'r êêlemael uut omdat de buutenkant van de ketel bekeke most 'ôore'. Zelfs 't fietsekot wier 'r vò afhebroke. En de ketel kwam deu de keurieng! Wat was m'n vaoder hrôôs. Want dat à mit z'n stoken te maeken, 't goed spreien van 't vier. 40 jaer, dan mag j' ok hrôôs weze.

Sluusdeuren

De sluus was 'r ok nog. Boven de sluus, an de landkant, stae 'n tegel in de muure mit daerop o.a. de naam Rosevelt.

J' à de zoete deure binnendieks an de landkant en de zoute deure buutendieks an de getiekant. Ieder jaer wieren de sluusdeuren verwisseld. Dan kwam Sonke, de tummerman. En de mensen van de polder waeren d'r netuurluk ok. Bie laeg waeter most 't kerwei hebeure. De zoute deure hieng achter de zeilbôôt van Machiel Pipping nae 't veer. Dae wier 'n op de rolslee heleid. 't Was 'n 'êêlen omwegt, onderlangs boamdiekje en de zeediek trug nae 't stoomhamael (want 'ie was vee te zwaer om 'n uit de sluus en dan bovenover d'n diek te kriehen). En dae wier 'n naehezien deur tummerman Sonke of à t'r wat kepot was. Dan kwam 'n op de plekke van de zoete deure t' 'angen. Ondertussen wier de zoete deure noe wêér d'n zouten. 't Most wè vlug mit dôôd tieje, dan lag de vloer van de sluus droag. Vò dat 't klaer was, stongen de mensen tot d'r middel in 't waeter. Zwempakken ao de mensen nie. 't Gieng heweun in ulder werkgoed, verklaeje deeje ze in 't ketel'uus en d'r was koffie.

Eêns per jaer was diekschouwing. 't Polderbestuur hieng de zeewerieng lanks vanaf de Leste Stuver (dat ostie lei bekan bie Thole) tot an 't ostie van de familie Gunst (in d' Ikkepolder). Dat was loape onderlanks de zeediek. Mit aol die bochten in d'n diek, voorà bie Pesôôt, zeker wè zo'n 20 km. Bie de Gunsten draoiden ze trug en landden dan an bie ons tuus, waer de koffie klaer stong. Ieder jaer mocht 'r wat gebeure an ons 'uus of an 't hamael. D'n êêne kêîr was 't de buutenboel opverreve, d' aore kêîr de kaemer behange. Marinus Ampt kwam dan 't polderbestuur op'aele mit de taxi en dan hienge ze bie um, in hotel Hof van Holland, lekker ete.

D'n oorlog

Mit de mobelesatie in 1939 wieren d'r bie ons 24 'Ollanse soldaoten inge-

kwartierd Ze sliepen op strôôizakken in de machinekaemer. In d'n oek, bovenop d'n diek, wieren stelliengen hebouwd en in onzen 'of kwam de schuulkelder. 'n Eêle drukte rond en in 't 'uus. Van de boeren die koeien ao, kreken ze - dan van Jap Quist, van Merien Meijll, dan wêér van de Gunsten - om 'n uur of vuuve 'n emmer melk, zo uit de koeie. M'n moeder kookten dan sukelaudemelk vò ulder. Toen op 10 mei 1940 d'n oorlog uitbrak, stong onze radio vò 't opgeschove raem. De soldaoten zaete buuten en bie ons binnen, rondom dat dienk, aollemael teheliaek. De jongsten van de groep was 19 jaer, Jan Brinkman uit Wageninge. Ie zat op de regenbak en zei tegen m'n moeder: „'k Wou dat ik maar een meisje was.” Moeder was mit die jongens behaen. 't Was ok nie nikks. 'n Paer daegen daernae moste we 't stoomhemael verlaete. Want as 'r gevachte zou 'ôôre, lag ons 'uus precies in de vuurlinie. „Mochte julder wat nôdig è, de sleutel lei in 't schuurtje.” Zo hienge ons weg.

Me bin de Hollaerepolder inhehaen en bie Nieuwen'uuze waere me welkom. Dae ao ze à zovee mensen ophevange, de kaemer zat vol. Want ok de sluuswachter Meijll en de veerman Van der Vlies mit ulder gezinnen waere daer angeland omdat ze ok in de hevaerezône weunden. 'n Paer daegen laeter volgde de capitulatie en konne me naer uus. Wat was dat raor, stil en leeg. De pakken mit minutie ao ze in de kreke hehôôid. 'Oevee 'r uuth'aelen is? Iedere keêr as 'r hemaele wier, zat dat spul tegen 't kroosrek en most 'r uuthevist 'ôôre.

Nae d'n oorlog bin sommige jongens nog op stoomhemael hewist, zo as Schuurbier en Stijn. Jan Brinkman is wè drie keêr hewist, zelfs toen à m'n ouwers à uit d'n tied waere. Dat wist 'n nie. Ie vroeg bie bakker Stoutjes-diek nae de mensen van stoomhemael, toevallig net à onze Carolien en Jan-Willem in de wienkel stonge. Zo zag ik 'm nae 40 jaer trug.

Schaerste

In d'n oorlog wier aolles schaers. Je kon ok hêên kaersen mêîr kriege, die waeren nôdig vò 't ketel schôônmaeken. 't Moste van die hrôôte dikke weze. 'n Adresje was t'r we: bie Keetje de Schutter. Die kon bekân aolles levere ,dus ok de kaersen. Mâ ze wist goed de pries. Ze waere zo ieseluk diere, dà pa êést an de diekgraef vroeg, of dat wè kon. „Och, Keetje mó ok leve”, zei die. Ze stierden dan Piet, d'r man, op z'n fiets mit surrogaatbanden en op z'n klompen nae Steenberrege om d'n andel.

Aolles was op de bon, ok de kolen. Behalve vò 't stoomhemael, dae wae-ren kolen zat. De mensen moste zunig stoke en uitkieke om rond te kommen. En wat gebeurt 'r dan as t'r op dat stoomhemael zo'n hrôôten 'oap mit kolen leit? Juust, jatte. Kolen stele. As 't gesnêeuwd ao, zag je soches

dà z' an de kolen gezeten ao. De snêeuw was dae weg. Soms 'ôorden m'n leven en dan vloog pa z'n bed uut. Ze kwaeme aolted 's nachts, weet je. De mensen die bezig waere, vloohe nog 'arder om nie herkend t' 'ôren. 't Was nôoit vee, 'n 'alf mudje. Pieter Daone was vaste klant. Op 'n nacht was 't wêér zo varre. Toen pa 'm te pakken ao, zat 'n te hijgen boven op d'n diek in d'n donker. Ie zei, zonder dat 'n wat hevraegd wier: „Ik komme nie om de kolen 'ôr. Ik zitten 'ier op m'n fuukjes te wachten.” Waerop pa zei: „Mit opkommend waeter zeker, Pieter?”

Ze waere 'n kêér bie 't schielsel van de maene bezig mit wè vuuf man. Ze ao toen 'n 'andkarre meehebrocht. Dat fêest is nie deurhehaen. Dat wier te zot. D'r waere ok kinders die, à 't stoomgemael hedraoid ao en 't vier was schôônhemaekt, d'n assie zifften om nog 'alfverbrande kooltjes te vinden.

Inundatie

In de zeumer van 1942 bin vlak bie 't stoomhemael, an de kromme dreve, twee bommen gevallen. Waere die vò 't hemael bedoeld? Ok is t'r in de zeumer 's 'n Duitse soldaat angespoeld. Ie lag mit laeg waeter op 't slik, net vò Eu (zo 'êtten dat schorre). Arjaon Gunst, die à koejewachter was, zag 'm legge. Bie 'n oefenieng an 't Thoolse veer was 'n uit de bôôt gevallen.

't Wier 1944. Van 'n Duitse bezettieng ao m'n nie vee hemerkt. Totdat... 't Gerucht gieng à 'n 'êle tied. De Duitsers zouwe, zo wier d'r hezeid, ons eiland onder waeter wille zette om zodoende 'ier de invasie van de heallieerden moeilijk te maeken. En jawel ôôr, 't was zovarre: ons eiland most onder waeter, behalve 't stadje Thole.

Op vriedagvoormiddag 18 feberwaorie 1944 stonge d'r op 't stoomhemael inêêns acht Duitsers. Ze mosten de weunkaemer è en de keuken. M'n vaader kreeg de opdracht dat de machine andersom most maele: 't zoute waeter uit de Eendracht, wat noe 't Schelde-Rijnkanaal is, most de polders in. Ie ao mà te doen wat ze zeiden en bevelen op te volgen. Ie kreeg vò de zeker'eid 'n Duitse machinist naest z'n. Die kwam uit Berlijn. Ons weunden die dag in de voorwaer en ao de slaepwaer benee nog, en hebruuk van de keuken. D' Aoren dag ao m'n nik sêmêr en ulder aolles. We hienge nae 't durp, nae m'n grôôtouwers.

Evacuatie

Aolle mensen moste evacuere. Op donderdag 24 feberwaorie most 't eiland leeg weze. Inkele mensen kreken 'n verhunnieng en 'oefden nie weg, zoas mensen van de polder mit vrouwe en kinders. M'n vaader ao zo'n verhunnieng. Die van moeder en mien kwam mà nie. Op 24 feberwaorie,

412

GEMEENTE OUD-VOSSEMEER

De Burgemeester der gemeente OUD-VOSSEMEER verleent aan:

Willems de Engelman, persoonsbewijsnummer 0-601412,
beroep machinist, adres: St. 31, te
OUD-VOSSEMEER, vergunning om zich op/van 23 Dec 1948 te
naar de gemeente Bergen op Zoom
te begeven.
Redenen: Beopreking aankope holen voor
stoomgemaal

N.B. Na gebruik inleveren ter
gemeente-secretarie.

OUD-VOSSEMEER, 23 Dec 1948.

De Burgemeester der
gemeente Oud-Vossemeer,

[Handwritten signatures over the stamp]

Ok in 't bevrijde stik van ons land was reize zonder 'n verhunnieng nie meuhelyk.

d'n lesten dag, bin ons weggehaen. Eêmae nae Groninge. Toen à m'n dae 'n stuitje waere, kwam de verhunnieng af mà konne me nie mêr naer 'uus. De treinen reeje nie mêr.

Ondertussen steeg 't waeter in de polders. 't Gieng nie aol te vlug nae onder zin. De peilschaele, bie de sluus in de kreeke, gaf an 'oe vlug à 't hieng. À die Duitsers op 't stoomhemael d'r soldij hekrehe ao, hienge ze, bovenover de binnendieken, nae Berrege (Bergen op Zoom) om 't op te maeken. In de tussentied kreeg de peilschaele 'n klap mit 'n 'aemer zodat die 'n endje dieper zakten. Dan leek 't of 't waeter in de polder ôoger stong. Laeter most de sluus ok nog open. Ze ao d'r zin, de polders stonge blank. Inkele onderdêelen bin toen uit de machine h'aele. De Duitsers dochten: dan kan 't hemael verloapig nie op gank komme. 't Stoomhemael kon dus nie mêr draoie. Mà Zêeuwen bin slim! De kepotte onderdêelen hienge achterop de fiets van Jantje van Driele - in 'n baelezak, de man wist à glad nie waer à t'n mee bezig was - nae de smid Jan Gelok. Die ei ze êêl stiekum, in aolle stilte, naehemaakt (of gemaakt, dat weet ik nie). „Dat was m'n 'n vakman”, zei m'n vaoder aoltied.

Toen à 't zuujen van Nederland en ons eiland bevrijd waere, kon 't stoomhemael inêêns behinne. Dankzij die brutaole, slimme Zeeuwen. Nae weken dag en nacht draoie ao m'n vaoder de polders van Vosmeer wêr boven waeter. 't Waere d' êêste polders van 't eiland die droag waere. Dae

was 'n hrôôs op. De polderbesturen van Vosmeer en Poofliet besloten dà 't stoomhemael van Vosmeer dan ok mà Poofliet most elpe.

Ulder ao dan wè 'n elektrisch hemael, mà ze zaete nog lang nie boven waeter. 'n Binnensluus wier openhezet en m'n vaoder kon behinne. Zag à'wêér in weken z'n bed nie. 'n Bedankje 'eit 'n nôôit g'ad.

In april 1945 wier Groninge bevrijd. In juni konne me trug. Ons 'uus was à schôôngemaekt. Vo 't zieraem zaete 'n paer planken gespiekerd, dankzij 'n V-1. Ruuten waere nog nie te kriegen. De boamen in d'n 'of waere herôôid, aolles was dôôd deur 't zoute waeter.

't Eiland was kael. Aolles hieng z'n ouwe hangetje. 't Leven nam z'n loap wêér.

De Ramp

Zaeterdag 31 jannewaorie 1953. 't Waoiden, de barometer stong laeg en de nieuwsberichten haeve hevaerlijk 'oag waeter. 't Waeter in de polder stong op 't winterpeil, dus 't was nie nôdig dat 'r hemaele wier. Toen ik tuus kwam en zei: „'t Is à stik 'oag waeter, dat è 'k hezien bie de Thoolse bruhhe”, was m'n vaoder z'n reactie: „Dat kan nie, 't is noe peil laeg waeter.”

't Ao à zo dikkels hesturmd. Dan waoiden 't zo 'ard dat de takken van de okkerneuteboom op 't keukendek klapten. In dat was noe nie. Pa zou saeves mà 's op d'n diek haen kieke Dat was 'n raore hewaerwordieng. 't Waeter was à hestege boven 'oag waeter. „Dà gae verkêerd!” zei t'n. Vlug nae de machinekaemer en d'n afsluuter dichtgedraoid. 't Hieng steeds 'arder waoie. Bovenop d'n diek most je j'n eihe goed vast'ouwe an de leunieng van de trap. 't Was bekân 12 ure. We hienge nie nae bed, wè telkens kieke 'oe 't 'r bie stong. À je op je buuk boven op d'n diek lag, kò je zo j'n 'and in 't waeter 'ouwe. 't Was pikkedonker. Mit 'n zaklicht keke w' in de rondte. Ier en daer lag 't schuum boven op d'n diek. 't Waeter sloeg 'r soms ok over. Mà inêêns zakten 't centimeters. Da's nie normaal. Erregens most 'r wat gebeurd weze.

Toen 't soches licht wier, zaehe we wat à 'r hebeurd was. Eêl d'n diek bie de meule van Nieuw-Vossemeer was weggespoeld. d' Uuzen die d'r stonge, waere d'r nie mêér. Je zag 't waeter in die polders en je kon d'r nie nae toe. 't Wier hêên laeg waeter. 't Bleef 'alf vloed. Bie die tweede vloed kwam toch 't waeter wêér 'oager as normaal. Oud -Vossemeer was gespaerd hebleve.

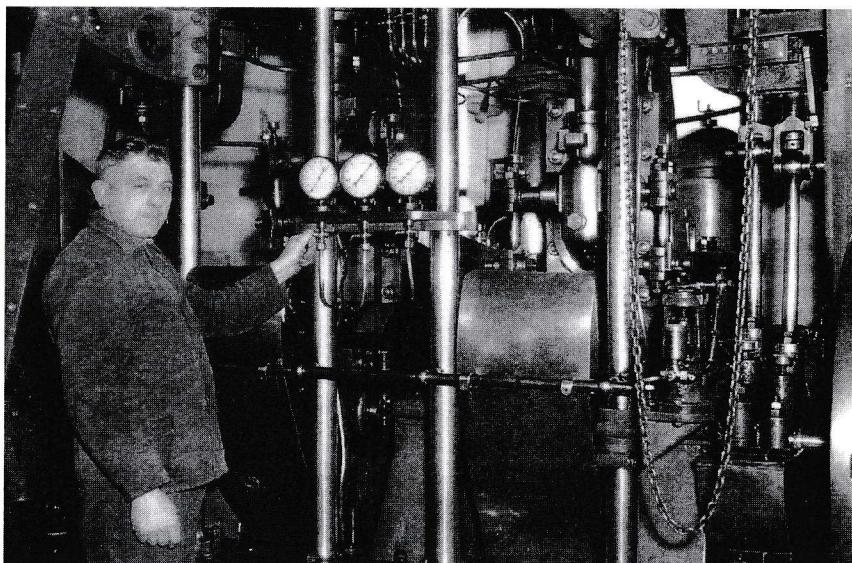
Laeter bleek 'oe hevaerlijk we hestaen ao, boven op d'n diek zo net boven de sluus. À die d'r uitgedrukt was deur de kracht van 't waeter, ao ik dit aollemael nie mêér kunne naevertelle. Van de zoute deure, zo bleek laeter,

was 'n balk gescheurd.

Mà vò 't stoomhemael à 't wè hevolgen. Wat à allang slumerden, kreeg noe 'aest. Ik bedoele de concentratie van de waeterschappen op 't eiland Thole en de herverkavelieng. Mit 't hevolg dat ze vonde dat de capaciteit van 't stoomhemael nie mêér voldee an d' eisen van de tied. 't Stoomhemael was belangnae nie verslete. D'r most 'n hrôôt hemael in Thole komme. 1958 Wier het 'rampjaer'. Op 12 juni is 'r nog hemaele vò 'n geluudsfilm. Die ei m'n neef Adrie Vos laete maeke. Waer à d' opnaeme gebleven is? Misschien leit 'n bie d'n één of aoren wè, verhete, op zolder. Daenae is de ketel afgeblaeze. Op 16 juni en de volgende daehen is de ketel schoonhemaekt en 23 juli 1958 wier de hrôôte pomfafsluuter vo'hoed gesloten.

Verkocht

Toen 't stoomhemael vo'hoed z'n werk hedaaen ao, was de stand van de toereteller 499.666.221. Op die toereteller stieng: Schaeffer en Budenberg - Magdeburg Buckau no. 64872. Die toereteller ao in 1953 à 43 kêér 100.000.000 angegeve. Dat gegeven von' 'k in 'n notitieboekje van m'n vaader. Van nae 1953 kon 'k nikks vinde. Ik è uutgerekend dat 't in 1958 bekhan 50 kêér 100.000.000 gewist most è. Kiek mà nae de stand toen 't stoomhemael opgeheve wier. De prachtige machine wier vò sloop ver-

Machinist Willem den Engelsman bie 't machien.

kocht, de stoomketel wier verkocht an 'n tuinder in 't Westland. En ons 'uus wier ok verkocht. M'n vaoder wier machinist op dat hrôôte nieuwe elektrische hemaal in Thole. 't Oudste stoomhemaal in Zeeland was gesloopt. Eêl jammer en nie slim.

Às 'r toen 'n heemkundekrieng hewist was, was 't anders geloape, dienk ik. Dan ao m'n noe 'n prachtig monument g'ad. Toch bin 'k blieje dat 't bestuur van Zeeuwse Eilanden nae jaeren 't overbluufsel dat 't er nog stieng, gerestereerd 'eit.

Herinneriengen

Iedere Vosmeersenaer ken 't stoomgemaal. 's Zeumers kon je zwemme in de kil, pôotje baoje en op 't slik loape mit laeg waeter. Nae 't eiland Eu. Dat was 'n schorre dat à bie 'oag waeter boven bleef. Oe 't an die naem kwam? Da's 'n verhael apart. De jongen z'n naem weet ik nie. Mà op 'n dag was 'n mit laeg waeter nae dat schorre hehaen. Ie zat daer en liep wat rond en vergat dat 't waeter opkwam. En ie kon nie zwemme. Om trug an de dijk te kommen, most je deur verschillende heulen ene. Dus mà wachte tot à 't eindelijk wêér ebbe wier, en dat duurden ieseljik lank. Die jongen zei nooit 'hoi' of 'dag', mà aoltied 'eu'. Zo kwam dat schorre an z'n naem.

't Was aoltied druk mit zwemmers an d'n dijk. Soms stienege d'r zovee fietsen vò 't 'uus dat, à m'n weggewist waere, me over 't krôôsrek deur d'n 'of in 'uus moeste zien te kommen. Vò d' evacuatie stienege d'r ok tentjes achter d'n dijk van schoolkinders. 'n Eêl rijtje achter mekaore.

À je in de kil rond de peilschaele kon zwemme, was je hrôôt Erg genog is t'r op 15 juli 1955 'n jongen verdronke in de kil. Ie was vuuftien jaer, ie êettien Bram 'Ommel en weunden in de Coentjesweg.

Uut onze regenbak bin 'êel wat flessen gevuld. En ok kwaeme ze an d' achterdeure. Je 'ôôrden dan 'volluk' en 'Mà 'k 'n bitje drienke?'

Wannêér saeves aolles vertrokke was, lag 'r héén rotzooi an d'n dijk. (Mò je noe 's op sommige plekken haen kieke). À je op zeumeraevenden op d'n dijk stong, dan oôrden je, in de varte bie 't veer van Oud- nae Nieuw-Vosmeer, 't geklos van klompen op de ponte. De torenklokke van Nieuw-Vosmeer kon je goed 'ôôre slaen. Ok 't tremmetje van Nieuw-Vosmeer nae Ziepe kò je hoed 'ôôre.

De mensen moeste toen de dijk mit 'n zeise maoie. Dat hieng nie makke lijk à 'r zovee mensen an d'n dijk gezeten ao. Zo hieng de zeumer verbie, die toen eindelôôs leek.

In 't naejaer was bie ons 'n andere drukte. Vooral à 'r vee regen viel. Dag en nacht draoiden dan 't stoomhemaal.

Uut antekeningen van m'n vaoder weet ik dat 't hemael 'n tweecilinder was en dat 'r iedere minuut 100 m³ waeter an d' andere kant van de diek kwam. De machine ei sind 1900 nie minder dan 452 miljoen omwenteliengen hemaekt, wat à neer komt op een plasse waeter van 339 miljoen m³. Bie normaal hebruuk verslond de machine 100 kilo stêenkolen per ure. 't Hemael stieng gemiddeld zo'n kleine duuzend uren per jaer te draien (dit gegeven is van 1957). Van 1900 tot 1957 eit 't ongeveer 52.654 uren hedraoid, uitgehaen van 'n capiciteit van 100 m³ per minuut. In die periode is 'r dus ongeveer 316 miljoen liter waeter verzet.

Koek en zopie

In de winter, as 't vroos en de kreke dicht lag, dan kwaeme de Vosmeersenaers schaeserieje. D'r stonge dan tentjes op 't ies. D'r wier sukeloade melk verkocht en snoep. De kommen, peteroliestellen en pannen logearden 's nachts bie ons in 't ketel'uus. Bie d'n êenen was de melk dieder dan bie d'n aoren. Ok de spullen van de baenvegers bleven bie ons over. Ik weet noe de naemen van de baenvegers nog: Goudswaerd en Tinusje Smul die à eigenlijk hêen Tinus êetten. Zondags kwam Goudswaerd nôôit. Dan was aolle verdienste vò Tinus. Nae d'n oorlog ao w' ok verlichtieng; dan zetten m'n vaoder en Moerland stallantaerns lanks de kreekskant. De polder betaelde d'n olie mit toestemming van d'n diekgraef.

Nae 't schaeseriejen kwam 'r 'n êel krootje, jonge en ouwe lui, bie ons op de koffie. De kaemer zat vol en 't wier aoltied laet vò à ze naer 'uus gienge. Totdat de dôôi inviel.

Voorjaer, de mensen hienge nae 't land. Achter onzen 'of was 't land van Pau Droagers, dae'naest lag dat van Merien Meijll. Iedere voormiddag à m'n moeder m'n voader vò de koffie riep, dan riep Pau: „Merien, koffie!“ Jaerenlang ei dat zo hehaen. Merien vertrok nae de Betuwe en Pau bleef komme. Vò z'n trouwen kwam 'n iedereen aevend damme. De bak-

Nae de sluiting en verkoap van 't stoomheker kwam om d'n andere mael is de schouwe nêér'haele.

dag, mit een hrôôte mande voorop z'n fiets,'n hrôôt brôôd brienge. 'n Vierponder noemden ze die. De melk 'aelden m'n bie de Gunsten op 't ostie. À je 'n bitje vroeg op d'n dag was, dan melkten Jaontje heweun in de flap ('t melkbusje).

Ko van Stalland kwam an de deure mit 'n koffer vol kleinigheidjes; dan kreeg ik as kind 'aerspelletjes mit 'n blommetje d'r op, of wat anders.

In d' oorlogstied eit 'r in de bocht, bie de stasse mispit, 'n tentje hestaen van 'n schaereslieper. 'n Man en 'n vrouwe uit Limburg: Marie en Marchel. Wat waere ze aerm! Z' ao vee kinders, die zaete in 'n klôôster. Die zeumer à ze dae stienge, kreege ze van moeder waerm eten. An de Veerweg nae Nieuw-Vosmeer is ulder zoveeste kind hebore. Moeder op de fiets mit klêertjes d'r nae toe. Jaeren naedien kreege we nog kaerten van die mensen. D'r stong dan 'n kruusje op waer ulder tentje stieng, soms heweun op de hei.

In de kreke wier gevist. Die was verpacht an Bram Lindhoudt. Achter 't krôôsrek was 't nie verpacht, dat was van ons. Ons ao 'n fuuke ('n welie) en die paste noe precies in de brêêdte van de sluus. Bie donkere maene en bar slecht weer kò je d'r op rekene dat 'n vol zat.

Wat è m'n wè vee mensen over de vloer g'ad. Nie allêen logees of koffiedrienkers, mà ok in vreugde en verdriet. Weune op 't stoomhemael, d'r was hêen môôiere tied, ondanks dat 'r ok zurgen waere. En ziekte is ok de deure nie verbie hehaen. Mà d'r was zovee mêîr, dat à je nie goed onder woorden kan brienge. Liefde, waermte, gezelligheid. 't Is lank heleaje. Mit dankbaer'eid dienk ik 'r an trug. Herinneriengen die hêen mens je af kan neme.

*'k Stae dikkels in gedachten
nog onderan dien diek...*